

## BAĞDATLI ZİHNİ'NİN “YÛSUF U ZÜLEYHÂ” MESNEVİSİNDE OĞLUNA NASİHATLERİ\*

Ahmet DOĞAN<sup>1</sup>

Özet

Öğüt ve tavsiye anlamlarına gelen nasihat, genel olarak insanları iyi ve doğru olana yöneltmek, kötü ve yanlış olandan ise men etmek (uzak tutmak) amacıyla sarf edilen sözlerdir. Özelde nasihat edenin, genelde ise tüm insanlığın geçmiş tecrübelerini içerisinde barındıran nasihatler, kendisine nasihat edilen yahut bir vesileyle bunları dinleyen/okuyan bireylerin geleceklelerini sağlam temeller üzerine inşa etmelerine imkân tanır.

Tüm kültür ve medeniyetlerin ortak bir değeri olan nasihatın Türk edebiyatındaki örneklerine, ilk yazılı metinlerimiz olan Orhun Kitabeleri'nden itibaren pek çok eserde rastlamak mümkündür. Türklerin İslam medeniyetine dâhil olmalarıyla birlikte, “din nasihattir” hadisinin de etkisiyle edebiyatımızda nasihat içerikli eser yazıcılığı büyük bir ivme kazanmış ve pek çok şair/yazar tarafından kaleme alınmış hatırı sayılır bir nasihatname (pendname) külliyyatı vücuda getirilmiştir. Farklı şairler/yazarlar tarafından kaleme alınmış olan bu müstakil nasihatname (pendname)'lerin yanı sıra divanlar, mesneviler gibi manzum yahut mensur başka eserlerin içerisinde de nasihat içerikli uzun bölümlerin varlığına şahit olmak mümkündür. İçerisindeki dikkat çekici öğüt bölümleriyle nasihat literatürüne katkı sağlayan bu eserlerden biri de Bağdatlı Zihnî'nin “Yûsuf u Züleyhâ” mesnevisidir. Kıssaların en güzeli olarak şöhret bulmuş olan bu aşk mesnevisinin 'bitiş bölümü'nde Bağdatlı Zihnî, “semere-i nihâl-i fuâd” olarak seslendiği oğluna, önemli nasihatlerde bulunur. Zihnî'nin oğluna yapmış olduğu nasihatleri, bugün asırların imbiğinden süzölmüş hâliyle, tevarüs eden herkesin istifade edeceği önemli bir metin olarak zikretmek mümkündür.

**Anahtar Kelimeler:** Bağdatlı Zihnî, Yûsuf u Züleyhâ, Nasihat.

## THE ADVICES TO HIS SON WRITTEN BY BAGDATLI ZİHNİ THAT IN MATHNAWI OF YUSUF U ZULEYHA

**Abstract**

As word mean of advices are consultation and guidance, which used to direct people to good and right and for detract from bad and wrong. The advices includes experiences of the counselor especially and they consist of the knowledge of the whole humanity in general. Admonitions are supply informative things, which interesting to future of has been said person that is listener or reader.

Advices are common value of all cultures and civilizations. We can encounter many examples of them in Turkish literature since the first written texts of Orhun Inscriptions. With the acceptance of the Islamic religion of the Turks, and in the light of the hadith "the religion is advices" has led to an increase in the number of works containing advice in our literature. A large number of advice have been written by many poets / writers has taken place in literary history. There have been a kind of expostulatory work thanks to advisory books have been written by different poets or authors. Besides all these, it is possible

\* Bu makale 20-23 Nisan 2017 tarihleri arasında Roma'da düzenlenen “ISLET-2017, III. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu”nda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

<sup>1</sup> Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, adogan.f@gmail.com.

to see hortative chapter in to some poetic and prose Works as divan and menevi. One of these is mesnevi that called Yusuf u Zuleyha written by Bağdatlı Zihni. Yusuf u Zuleyha has been known as the best story among stories. Bağdatlı Zihni has important advice to his son called Semere-i Nihal-i Fuad, in the end of this story. These advices for the son of Zihni that are possible to mention today as an important text that everyone will be exploit.

**Key Words:** Bagdatlı Zihnî, Yûsuf u Züleyhâ, Advice.



**GİRİŞ**

*"Nasâyih cevherine i'tibâr it*

*Kulagunda bu pendî gûşvâr it"*

Varlık âleminde eşsiz bir yeri olan insanoğlunun, ayırt edici temel özelliklerinden biri de yaşadıklarından bir tecrübe edinmesi ve edindiği tecrübeleri kendisinden sonraki nesillere aktarmasıdır. Tarihsel bir varlık olmasıyla alakalı olan bu özelliği sayesinde insanoğlu, bir yandan kendisinden önceki nesillerden tevarüs ettiği maddi/manevi miras ile yaşamını daha sağlam bir zemin üzerine inşa ederken diğer yandan da geçmişten aldıklarıyla hayatı boyunca edindiği kazanımları mezc edip kendisinden daha nitelikli bir yaşam sürmeleri için sonraki nesillerin idrakine sunar.

İnsanoğlunun nesilden nesile devrettiği bu maddi/manevi mirasta nasihatlerin oldukça önemli bir yeri vardır. 'Saf, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak; iyi niyet beslemek ve herkesin hayrını istemek' anlamlarındaki nush kökünden türeyen nasihat, 'insanların hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt ve başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması' manalarında kullanılır (Çağrıçı 2006: 409). İfade ettiği bu manalarla nasihati, genellikle semavî dinlerin belirlediği ve ahlâk felsefecilerinin ortaya koyduğu, toplum varlığının devamı açısından hayati önem taşıyan ve doğrulukları o toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmüş olan değerler manzumesi şeklinde okumak mümkündür (Şener 2013: 2504). Nasihat, her ne kadar nasihat edenin içinde yaşadığı toplumun temel değer yargılarını yansıtmış olsa da ezeli hakikatlerin aktarımı ile dürüst ve ahlaklı fertlerden oluşan duyarlı bir toplum meydana getirebilme hususunda evrensel bir özellik sergiler (Pala 2006: 409). Özellikle İslam medeniyetinde nasihat, sınırlarını dinin belirlemiş olduğu bir dairede varlığını devam ettiren insanın, içinde bulunduğu dinin ve kültürün temel esaslarıyla ahenkli bir yaşam sürmesini sağlayacak dinamikleri barındırması yönüyle paha biçilemez bir önem arz eder.

İslam medeniyetinde hayatın vazgeçilemez ölçüsü olan Kur'an'da, insanın dünyada başıboş bırakılmayacağı bildirilmiş (Kıyamet/75: 36) ve ona, fitratındaki mükemmeliyete uygun bir hayat sürmesi tavsiye edilmiştir. Sahip olduğu güzel ahlakla bir model olarak sunulan Hz. Muhammed de "ben ancak güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim", "beni rabbim edeplendirdi ve ne güzel edeplendirdi" sözleriyle ümmetine, "mekârim-i ahlak, ahlak-ı hasene, ahlak-ı hamîde" denilen iyi huylara ve güzel hasletlere (Koyuncu 2015: 241) sahip olmayı tavsiye etmiştir.

Kur'an'ın "düşünenler için nasihatler" ihtiva eden ayetleri, Hz. Peygamber'in "din nasihattir" ve benzeri sözleri dolayısıyla nasihat, İslam âlimlerince "farz-ı kifaye" derecesinde (Çağrıçı 2006: 409) önemli görülmüştür. Bu meyanda başta ilahi kelim olmak üzere nebilerce, velilerce, hakimlerce Müslümanların dünyevi hayatlarını hangi esaslar üzerine tanzim edeceklerinin çerçevesinin çizildiği ahlak ve nasihat kitaplarından müteşekkil hatırı



sayılır bir külliyyat oluşturulmuştur. Bu külliyyat içerisinde konusu tamamen nasihat olan eserlere klasik Doğu edebiyatlarında nasihatname (pendname) ismi verilmiştir. Nasihatnamelerin bir tür olarak gelişmesinde Keykavus'un "Kabusnâme"si, Feridüddin-i Attar'ın, "Pendname"si ile Sâdi'nin "Bostan" ve "Gülistan" gibi eserlerinin büyük bir tesiri olmuştur.

Türk edebiyatında yazılı ilk metin olan Orhun Kitabeleri'nden itibaren pek çok eserde nasihate yer verildiği görülür. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte dinî-ahlaki bir endişeyle Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig"i, Edip Ahmet'in "Atabetü'l Hakayık"ı, Ahmed-i Yesevi'nin "Divan-ı Hikmet"i, Yunus Emre'nin "Risaletü'n Nushiyye"si ve Hoca Mesud'un "Ferahengname-i Sâdi"si gibi nasihat niteliğinde pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerin de etkisiyle ileriki dönemlerde nasihat içerikli eser yazıcılığı büyük bir ivme kazanmış ve pek çok şair/yazar tarafından müstakil olarak manzum ve/veya mensur ahlak kitapları ve nasihatname (pendname)'ler vücuda getirilmiştir.

İslam dininin iyiliği emretme kötülükten sakındırma ilkesine uygun olarak kaleme alınan bu nasihatnamelerde umumiyetle dinî-tasavvufi konular, genel ahlakla ilgili konular, sosyal hayatla ilgili konular, ilimle ilgili konular ve sosyal eleştiri konuları olmak üzere beş temel konu üzerinde durulmuştur. **Dinî-tasavvufi** öğütlerde genellikle ibadetler, ahirete hazırlık, hevâ ve heves, nefis tezkiyesi, riya ve ihlas, tevbe, şükür, zikir, kazaya rıza, zühd ve takva, dünyayı terk vb. konularda; **genel ahlakla** ilgili olarak kanaat, sabır, tevekkül, sıdk tevazu, nifak, buğz, tama', yalancılık, israf, tul-i emel, haset, öfke, gurur gibi konularda; **sosyal hayatla** ilgili konuşma adabı, evlilik, çocuk eğitimi, adalet, cömertlik, iyilik, komşu hakkı, arkadaşlık vb. konularda; **ilim** ile ilgili olarak remilcilik, falcılık, simya gibi batıl ilimlerden uzak durma, medreselerde okutulan ilimlere talip olma hususlarında nasihatlere yer verilir. **Sosyal eleştiri** söz konusu olduğunda toplumun değer yargılarını kaybetmesi ve yozlaşmadan duyulan rahatsızlık ifade edilmiştir (Kaplan 2008: 24). Nasihatnameler dinî, ahlaki, tasavvufi, içtimai, ilmî olarak tasnif edilse de her birinin içinde ele alınan değerlerin, diğerlerinden herhangi biri içinde de değerlendirebilecek kadar iç içe geçmiş olması nedeniyle bunları, kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir.

Genel olarak dinî-tasavvufi ve sosyal muhtevalı olmak üzere iki konu etrafında ve çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olan (Kaplan 2008: 2) müstakil nasihatnamelerin yanı sıra divanlar, mesneviler gibi manzum yahut mensur başka eserlerin içerisinde de nasihat içerikli uzun bölümlerin varlığına (Akkuş 2007: 191) veya hikmet içerikli beyitlere (Şener 2015: 764) şahit olmak mümkündür. İçerisindeki dikkat çekici öğüt bölümleriyle nasihat literatürüne katkı sağlayan bu eserlerden biri de Bağdatlı Zihnî (ö.1023/1614-1615)'nin "Yûsuf u Züleyhâ" mesnevisidir.

İçinde bulunduğu medeniyetin şiiir geleneğini, bir şair olarak temellük eden Bağdatlı Zihnî, kıssaların en güzeli olarak şöret bulmuş olan bu aşk mesnevisini, geleneğin değerlerine uygun bir şekilde tanzim etmiştir. "Giriş" bölümünde besmele, tahmîd, tevhîd, münâcât, na't, mi'rac vd. türlerde kaleme alınmış manzumelere yer



verilen mesnevîde, genel olarak Yûsuf ve Züleyhâ'nın şahsında sadakat, hayâ, iffet, nefse hâkim olma, dürüstlük, yalan söylememe, sabır, tevekkül gibi değerler işlenmiştir.

Mesnevinin "bitiş" bölümündeki 'nefs ile muhasebe' kısmında ve zaman zaman da "konunun işlendiği" bölümde tecrit yoluyla, kendisi üzerinden okuyucusuna/dinleyicisine dinî-ahlaki nasihatlerde bulunan Zihnî, "**Semere-i Nihâl-i Fuâd Olan Ferzend-i Dil-bende Nasîhat u Pend ve Mevâ'ıza-ı Sûdmend İdüp Salâha Münkâd ve Tarîk-i İstikâmete İrşâd İtmekdür**" başlığı altındaki toplam 72 beyitte ismini zikretmeksizin bizzat oğluna nasihatte bulunur.

Eserinin, oğluna nasihat etmek üzere ayırdığı bu bölümünde Bağdatlı Zihnî, ümit bahçesinde paha biçilemez güzellik ve değerde bir nimet olarak çiçeklenen evladına, varlık sahnesinde görüldüğü ilk andan itibaren ömür sermayesini adadığını söyler:

Gel ey nev-bâve-i gülzâr-ı ümmîd  
Nihâl-i bâg-ı 'ömr ü bâr-ı ümmîd (4536)  
Ciger-gûşem 'azîzüm nûr-ı dîdem  
Gül-i tâzem nihâl-i nev-resîdem (4538)  
Görince sen bu dehr-i bî-nişânı  
Sana harc eyledüm bu nakd-i cânı (4540)

Bağdatlı Zihnî eserinin nasihate ayırdığı bu bölümünde; "gözümün nuru, ciğerimin köşesi, taze açmış gülüm" gibi ifadelerle sevgisini dile getirdiği oğlunun, bu mısraları kaleme aldığı zaman, henüz beş yaşında olduğunu bildirir. Ayrıca Zihnî; feleğin, boyunu "nun" harfine döndürdüğünü ve "nun"un rakamda ömrüne denk olduğunu, yani yaşının "nun" harfinin 'ebced' hesabındaki rakamsal karşılığı olan elliye bulduğunu belirterek hayatı hakkında kaynakların zikretmediği bilgiler de verir:

Olinca tâ elif kaddün hırâmân  
Kadüm nûn eyledi bu çarh-ı gerdân (4541)  
'Acebdür kim bu nûn satr-ı kalemde  
Hisâb-ı 'ömr ile birdür rakamda (4542)  
Ben itdüm niçe pencâh-ile rîhte  
Dahı sen şimdi urdun pence pençe (4543)



Genel olarak oğlunu İslam ahlakı üzerine yetiştirme endişesinde olan bir babanın nasihatleri olarak okuyabileceğimiz bu bölümde Zihnî, oğlunun Kur'an ile hemhâl olma, ilim tahsili, riyadan sakınma, taat ve ibadet içinde bulunma, hezlden, heva ve hevesten uzak durma, işlerinde itidali benimseme, kanaat ve tevekkülü elden bırakmama, kazaya rıza gösterme, hayâ sahibi olma, zahirde kalmayıp varlığın künhüne vakıf olma gibi temel dinî-ahlaki değerlerle mücehhez olmasını arzu eder ve ona bu yönde nasihatlerde bulunur.

Evladının nasıl bir terbiyeden geçerek hayatını hangi ölçüler dâhilinde tanzim edeceğinin kaygısını çeken Zihnî'nin, oğluna ilk nasihati **Kur'an-ı Kerim okuması** yönünde olur. Bu hususta kaleme aldığı beyitlerde "aşr" kelimesini hem sayı olarak on, hem de Kur'an'dan okunan ayetler anlamlarıyla sanatlı bir şekilde kullanan şair, henüz beş yaşında bulunan oğlunun, beş yıl sonra yani on yaşına geldiğinde bütün Kur'an'ı gözünden geçirmiş olmasını ister:

Bu penc-i 'ömrün oldukda muzâ'af  
Olıcak 'aşr-ı kâmile müşerref (4544)  
Ana sa'y eyle kim ey nûr-ı a'yân  
Gözünden geçmiş ola cümle Kur'ân (4545)

Zihnî'nin, ilk olarak oğluna Kur'an okumayı nasihat etmesi şüphesiz, İslami gelenekte Kur'an'a yaklaşmanın, onun ayetlerini yüzünden yahut ezbere okumanın ilahi huzura varmakla eşdeğer görülmesiyle doğrudan alakalıdır. Yine İslam inancına göre bu kitap, olmuş ve olacak her sorunun çözümünü de içermektedir. Bu bağlamda, ünlü sufi Senâî, Kur'an'ın ilk (b) ve son (sin) harflerini bir araya getirerek elde ettiği "bes" yani "yeter, kâfi"dir lafzından hareketle onun her şey için yeterli bir kitap olduğunu ifade eder (Schimmel 2004: 209). Zihnî de Senâî gibi Arap alfabesindeki y (ي) ve sin (س) harflerinin hem harf hem de ebced değerlerini kastetmek suretiyle sanatlı bir kullanım tercih ederek, oğlunun tüm hayatını Kur'an eksenli geçirmesini ve y'den sin'e (on yaşından altmış yaşına) varıncaya kadar tüm kalbinin y ve sin'in (Yâsîn Suresi) nuruyla aydınlanmasını diler:

Yilüp **yâ**dan varınca hârf-i **sîne**  
Tola ol **yâ** vü **sinden** kalb ü sîne (4546)  
Seni çün hadd-i rüşde ide vâsıl  
Kılup gerdûn hilâlün bedr-i kâmil (4547)

Yaşamak için zaruri olan ihtiyaçlar dışındaki, bütün nefsi arzu ve hayvani isteklerden uzak durmak (Cebecioğlu 2009: 347) olan **kanaati**, eteğine nedamet tozunun bulaşamayacağı bir hil'at (padişahların takdir ettiği değerli



bir kaftan) olarak gören Zihnî, oğlunun **heva ve hevesini** tatmin etmek endişesine kapılmayıp kanaatkâr olmasını ve her ne isterse Allah'tan istemesini nasihat eder:

Kanâ'at zîb-i hüsn-i 'âfiyetdür	
Tırâr-ı âstîn-i 'âfiyetdür	(4511)
Bu hil'at her kime olsa kerâmet	
Yitişmez zeyline gerd-i nedâmet	(4511)
Heves pür-nakş ider levh-i hayâlün	
Hevâ meyyâl ider nâzûk nihâlün	(4548)
Murâdun Vâhib-i Mutlak'dan iste	
Ne istersen Cenâb-ı Hak'dan iste	(4549)
Kim oldur âşkârâ vü nihânî	
Berâyânun mu'in ü müste'ânı	(4550)

Zihnî, Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinin kadın kahramanı Züleyhâ'nın, Hz. Yûsuf'tan murat alma hususundaki iffetsiz davranışlarının da etkisiyle oğluna, **kadınlar hususunda dikkatli olmasını** tembihler. Oğlunun yaşı biraz ilerleyip de karşı cinse ilgi duymaya başladığında, güzellerin saç ve kaş hevesine kapılıp kendini ikmal etmekten geri duracağı endişesiyle onu uyarır:

Sana baş egdürür mihrâb-ı ebrû	
Çeküp sabrun alur kullâb-ı gîsû	(4552)
Görüp nâzını her ebrû-kemânun	
Atılır ok gibi ol yana cânun	(4553)
Çalış kim olmaya bunlar sana kayd	
Ola ebkâr-ı ma'nâ dâmuna sayd	(4554)

Kadın ile dişil bir kelime olan nefis arasındaki kadim zahidane eşitlik anlayışı dolayısıyla "nefsin insanı kötülüğe yöneltmesi gibi" (Yûsuf/12: 53) kadının da erkeği ulvi gayelerden alıkoyma ihtimali söz konusudur (Schimmel 2004: 257). Bu nedenle Zihnî, kadının cazibesi karşısında nefsine yenik düşmesi ihtimali belirlediğinde, kadınlara sahil bir dairede yaklaşmak üzere oğluna evliliği tavsiye eder. Parlak yüzlü, misk kokulu, gönül çekici güzellerin hevesine kapılıp da "levh ü kalem"den asla uzaklaşmaması hususunda oğluna uyarılarda bulunan Zihnî, ona



sevgilinin keman kaşları yerine mihrabı düşünmeyi, saçlarını tahayyül etmek yerine eline tespîh almasını tavsiye eder. Zira güzellerin kaş ve kirpiği amansızdır ve canını onlardan koruyacak yegâne şey ise "nûn ve'l kalem" (Kalem/68: 1, 2) yani Kur'an'dır:

Yanunda sâde-rû dil-keş nihâlün  
Ola her dem kalem ü levh misâlün (4555)  
Kitâb ola büt-i müşgîn-nikâbun  
Sana manzûr ola dâyim kitâbun (4556)  
Ham-ı ebrûdan olmakdaysa bî-tâb  
Gönülde olsa yegdür şekl-i mihrâb (4558)  
Gönülde olmadaysa zülf-i dildâr  
Elünde sübha olsun dilde efgâr (4559)  
Kaşı müjgânı yârun bî-amândur  
Okı **nûn ve'l-kalem** kim hırz-ı cândur (4560)

Zihnî, beşikten mezara kadar **ilim tahsilini** tavsiye eden bir medeniyetin içinde yetişmiş olmasından dolayı oğluna bu yönde nasihatler vermeyi de ihmal etmez. Sufilerin Tanrı ve kâinat için başvurdukları sonsuz deniz imgesini kullanarak (Kaplan 1995: 229) ilmin sonsuzluğunu ifade eden Zihnî, oğlundan gücünün yettiği kadarıyla ilimden hissedar olmasını ve ilim yolunda edindiği bilgilerle mutlaka amel etmesini ister:

Çü tahsîl eyledün 'ilm[i] güzel bil  
Çü 'ilmi bildün anunla 'amel [kıl] (4566)  
Bihâr-ı 'ilme hod yokdur nihâyet  
Sen andan ahz kıl kadr-i kifâyet (4567)

Oğlunun ilim hususunda talepkâr olmasını isteyen Zihnî, ona evvela tıp ilmini öğrenmeyi ve insan vücudundaki 'ahlât-ı erbaa'nın (kan, balgam, safra, sevda) keyfiyetinden haberdar olmayı tavsiye eder. Biyolojik mahiyetteki ahlât-ı erbaa ile bedendeki dört unsurun (toprak, su, ateş ve hava) terkibi, insanın ahlaki yapısının oluşmasında doğrudan etkili (Uysal 2003: 65) olduğundan Zihnî, oğlunun din ilimlerinden önce vücut ilminden haberdar olmasını yani tıp bilgisine sahip olmasını ister:





Tabâbet 'ilmi mefhûmun gerekdür	
Tabî'at hâli ma'lûmun gerekdür	(4570)
Nedendür fehmi kıl asl-ı tabâyi'	
Ne hikmetdür olan ezdâda câmi'	(4571)
Nedür bu dört ahlâtun mizâcı	
Ne-y-ile kâbil olur imtizâcı	(4572)
Neye mebnî durur erkân-ı sıhhat	
Nedür emrâz-ı cisme asl-ı illet	(4573)
Bilinmek lâzım olmuş 'indü'l-a'yân	
Mukaddem 'ilm-i ebdân sonra edyân	(4574)

Zihnî, oğlunun beden ve din konularında edindiği bilgilerle amel olmasını müteakip 'ehl-i hâl'in meclisinde **marifet ilmîni tahsil** edebileceğini ifade eder:

Bu iki 'ilm çün irdi kemâle	
Teveccüh eyle bezm-i ehl-i hâle	(4575)

Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olamadığımız ancak kaynakların verdiği bilgilere göre Mevlevî olan (Genç 2000: 205) Zihnî, oğlunun da aynı **tasavvufî neşveyi tahsil** etmesini ve bu terbiyeden hissedar olmasını ister. Tasavvufî terbiyede, dinî emirleri azimetle yerine getirme, istikamet ve itidal üzere bir yaşam sürme esas olduğundan (Işıtan 2016: 573) Zihnî, oğluna öncelikle, şer'î hükümleri harfiyen yerine getirmesini, dedikodudan uzak durmasını, dünya ile ilgili her türlü şeyden alakasını kesmesini tavsiye eder. Daha sonra şeriat, tarikat, hakikat ve marifet ekseninde yapacağı dairesel bir yolculukla kendisini ikmal edip Hakk'ı layıkıyla bileceğini söyler:

Safâ-yı sûfiyândan kesb-i hâl it	
Nedür hâl anla terk-i kîl ü kâl it	(4576)
Garazdan mutlak ol olma mukayyed	
Muvahhid olmaga sa'y it mücerred	(4577)
Sana ma'lûm olur asl-ı <b>tarikat</b>	
Nedür her şey'e anlarsın <b>hakikat</b>	(4579)



Bu 'ilmün müntehâsı **ma'rifetdür**  
Bekâ-yı zâtdur terk-i sıfatdur (4581)  
Velî bu didüğüm keyfiyet-i hâs  
Diler dâyim **'amelde sıdk u ihlâs** (4582)

Oğluna, sahip olduğu ilim ve hüner sayesinde, eserden müessire, lafızdan manaya, kabuktan öze nüfuz etmesi gerektiğini söyleyen Zihnî, ona bir nevi, dünyada beş duyu ve üç boyutla sınırlı kalmamasını, gözünü duyular ötesi âleme çevirmesini tavsiye eder:

Reh-i elfâzda kalma mürûr it  
Sevâd-ı şehri ma'nâyâ 'ubûr it (4562)  
Olup her lafzdan ma'nâyâ nâzır  
Cevâbun her sü'âle eyle hâzır (4563)  
Mü'essir anlanur geçsen eserden  
Budur maksûd her 'ilm ü hünerden (4580)

Zihnî'nin oğluna nasihatte bulunduğu bir diğer konu da onun **mizah** hususunda dikkatli davranmasıdır. İslam dünyasında mizah ve şakanın, ölçsüz olması hâlinde insanın vakarını ortadan kaldıran bir davranış olarak olumsuzlandığı, hatta şahsiyeti ayaklar altına alacak şekilde olanının yasaklandığı görülür (Doğan 2004: 196). Mizah konusunda genel olarak haddi aşmama tavsiye edildiğinden Zihnî de bu konuda oğluna, aşırıya kaçmamasını ve kesinlikle 'hezl (alaylı söz)'den uzak durmasını tavsiye eder:

Sakın olma mukayyed hezle ciddâ  
Mizâh it ol da nâdir olsun ammâ (4586)  
Hemîşe gösterüp rûy-ı neşâtı  
İle dürme bisât-ı inbisâtı (4587)

Mesnevisinin nefis muhasebesine ayırdığı kısmında Zihnî, **dünyayı** tıpkı Kur'an'da ifade edildiği şekliyle; oyun ve eğlenceden ibaret olması (Hadid/57: 20), ondan elde edilebilecek mutluluk ve kazancın sınırlı olması (Nisa/4: 77), aldatıcı olması (Al-i İmran/3: 185) ve insanlara ahreti unutturması (A'la/87: 16) gibi özellikleri dolayısıyla olumsuzlar.



Budur dâyim dilâ hâli cihânun	
Ki olmaz câvidân ikbâli anun	(3793)
Çü katıdur cihân kârı ser-encâm	
Bir iş başla kim andan alasin kâm	(4480)
Etek çek zulmet-âbâd-ı cihândan	
Yakan kurtar 'azâb-ı câvidândan	(4527)

Oğluna nasihat bölümünde de benzer bir şekilde, fani dünyada hiçbir ikbalin bakî olmadığını, dünyanın kendisine meyledeni birkaç günlük kâmın ardından mezellete duçar edeceğini hatırlatarak ona, dünyaya bağlanmamasını, cihanın geçici yüzüne aldanıp da vaktini onlarla zayi etmemesini, ömür sermayesini boş işlerle tüketmemesini, gücü kuvveti yerinde iken taat ve ibadetle meşgul olmasını tavsiye eder:

Gam-ı dünyâ-y-ıla âlûde olma	
Giriftâr 'aşkuma bî-hûde olma	(4588)
Şebâb eyyâmıdur sermâye-i 'ömr	
Salâh u 'âfiyet pîrâye-i 'ömr	(4591)
Sipihrûn yitmedin kahr u sitîzi	
Geçürme yok yire 'ömr-i 'azîzi	(4592)

Zihni'nin oğluna verdiği önemli nasihatlerden biri de onun her zaman ve her zeminde **itidal sahibi** olmasıdır. Zira itidal, aşırı uçlar arasında vasata yönelen, orta ümmetin [ümmeten vasaten (Bakara/2: 143)] ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu hususta özellikle "ehl-i sünnet ve'l-cemaat", yani peygamberin sünnetini izleyen ve bir müminin hayatını belirleyen kural ve ilkelere boyun eğenler, "işlerin en hayırlısı orta olandır" hadisinin (Schimmel 2004: 258-259) işaret ettiği hakikate göre hayatlarını tanzim etmişlerdir. Zihni'nin de bu hakikat çerçevesinde oğluna; hayatta istikamet sahibi olmayı, "sırat-ı müstakim"den ayrılmamayı, işlerinde orta yolu benimsemeyi, her işte Hakk'ın rızasını gözeterek hafv u reca (korku ve ümit) arasında bir denge kurmayı tavsiye ettiği görülür:

Vusûl-ı maksada yol gerçi boldur	
İkisi ortası râst yoldur	(4597)
Koma elden bu râh-ı müstakîmi	
Tarîk-i Huld u Cennâtü'n-Na'îm'i	(4598)



Recâ vü havf bil kim tev'emândur	
Biribirinden ayırmak yamandır	(4601)
Alışdur bu ikisin birbiriyle	
Salâhun bâtın ile zâhir ile	(4603)
Sana hâsıl budur pendün me'âli	
Koma her işde elden i'tidâli	(4604)

Sıraladığı bu tavsiyelerin sonunda Zihnî, nasihatler cevherine itibar etmesi ve öğütlerini kulağına küpe yapması hususunda oğlunu ihtar eder. Zihnî, bu uyarının ardından oğluna, daima Hakk'a ibadet etmesini, gücünün yettiğince onun rızasını kazanmaya çalışmasını zira Allah yolunda çalışanların mükâfatlarının güzel olacağını (Ali İmran/3: 136; Ankebut /29: 58; Zümer/39: 74) bildirerek nasihat bölümünü sonlandırır.



## SONUÇ

Fitri bir mükemmeliyete sahip olarak yaratılan ve yaşamını ancak ilahi bir nizam çerçevesinde tanzim etmek suretiyle fitratındaki mükemmeliyeti kuvveden fiile çıkartabilecek olan insana, bu meyanda öncelikle kutsal kitaplarda; düşünüp tutması için nasihatler edilmiştir. Bu nasihatlere uymakla kulluğunu idrak ve ikmal edebilecek olan insana ayrıca nebiler, veliler ve bilgiler tarafından da dinin emir ve yasaklarıyla çerçevelenen bir bağlamda ahlaki ve sosyal içerikli nasihatlerde bulunulmuştur.

Tüm kutsal kitaplarda anlatılan ve İslam medeniyetinde kıssaların en güzeli olarak şöhret bulan Hz. Yûsuf'un hikâyesinde de insanlığın idrakine sunulmuş önemli nasihatler bulunmaktadır. Hz. Yûsuf kıssası, bu nedenle oldukça fazla okunmuş ve pek çok şair/yazar tarafından yeniden yazılmıştır. Bu kıssayı geleneğin belirlediği değerler çerçevesinde mesnevi nazım şekliyle yeniden kaleme alan şairlerden biri de Bağdatlı Zihni olmuştur. Zihni, bir hayâ timsali olan Hz. Yûsuf'un hayatını anlatırken oğluna; Kur'an ile hemhâl olma, ilim tahsil etme, riyadan sakınma, taat ve ibadet içinde olma, heva ve hevsten, heziden uzak durma, işlerinde itidali benimseme, kanaat ve tevekkülü elden bırakmama, kazaya rıza gösterme, hayâ sahibi olma hususlarında nasihatlerde bulunur.

Dini, ahlaki, içtimai değerler manzumesi olan ve insanlığın geçmiş tecrübelerini de içerisinde barındıran nasihatler, bireyin mensubu bulunduğu medeniyet dairesince olumlanan ve onun bütün eylem ve etkinliklerini etkileyen, yönlendiren temel dinamiklerdir. Nasihatnamelerdeki bu temel dinamiklerin, kendisine nasihat edilen yahut bir vesileyle bunları dinleyen/okuyan bireylerin geleceklerini sağlam temeller üzerine inşa etmelerine imkân tanıyacağına şüphe yoktur. Bu bağlamda Zihni'nin oğluna yapmış olduğu nasihatleri de bugün asırların imbiğinden süzölmüş hâliyle, tevarüs eden herkesin istifade edeceği bir metin olarak değerlendirmek mümkündür.



#### KAYNAKLAR

- Akkuş, Metin (2007). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Çağrıçı, Mustafa (2006). "Nasihat". *İslam Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 408-409.
- Doğan, Ahmet (hızl.) (2014). *Bağdatlı Zihni Yûsuf u Züleyhâ*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Doğan, Yusuf (2004). "Hz. Peygamber ve Mizah". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. VIII (2): 191-203.
- Genç, İlhan (2000). *Esrar Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Işıtan, İbrahim (2016). "Sûfi Yaşamın Gençliğin Ahlaki Değer Yargılarının Gelişimine Katkısı". *Sinop Üniversitesi Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu Bildiriler Kitabı (6,7.8 Ekim 2016)*. 579-589.
- Kaplan, Mahmut (2008). *Hayriye-i Nâbî, İnceleme-Metin*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (1995). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Koyuncu, Fatih (2015). "Ahlaki Eğitim Rehberi Olarak Azmî Pir Mehmed'in Enîsü'l-Ârifin'i". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 8. S. 41: 241-254.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali (2009). (hızl. Hayrettin Karaman vd.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pala, İskender (2006). "Nasihatnâme". *İslam Ansiklopedisi* C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 348-349.
- Schimmel, Annemarie (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Şener, Hasan (2013). "Hayriye-i Nâbî'de Aktarılan Değerler". *Turkish Studies*. 8(1): 2501-2524.
- [http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1350129327\\_117\\_%C5%9EenerHasan-edb.pdf](http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1350129327_117_%C5%9EenerHasan-edb.pdf) [erişim tarihi: 30.01.2017]
- Şener, Hasan (2015). "Harputlu Rahmî'nin Gazellerinde Hikmet İçerikli Beyitler". Tarihten Günümüze Elazığ Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı (17-19 Kasım 2014). Elazığ: 761-776.
- Uysal, Enver (2003). "Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler-İslâmî Erdemler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 12. S.1: 51-69

